

Тамара Турчин

РОЛЬ ПОШУКОВО-ТВОРЧОГО МЕТОДУ В АКТИВІЗАЦІЇ ТВОРЧИХ ДІЙ УЧНІВ НА УРОКАХ МУЗИКИ

Пошуково-творчий метод орієнтує процес загального музичного навчання на максимальну активізацію творчих дій учнів та їх творчий самовияв. Означений метод передбачає послідовне включення до навчального процесу методів варіантного розв'язання навчально-творчих завдань, залучення дітей до елементарної композиторської творчості, музичної імпровізації (рухове відтворення музики, створення поспівок на заданий словесний текст тощо). Запропонований метод у модернізованій системі загального музичного навчання учнів початкових класів об'єднує, фокусує в одному напрямку педагогічні зусилля, підпорядковує їх єдиній меті – творчому розвитку учнів у процесі музичної діяльності.

Ключові слова: *композиторська творчість, музична імпровізація, творчий самовияв, рухове відтворення музики, поспівка.*

Попри суттєві зрушення, реалії освітянського життя свідчать про певні його вади, зокрема такі, як надання переваги технократичним способам мислення у навчанні, що призводить до гіпертрофованого раціоналізму у есвітосприйманні дітей, перекося у бік становлення їх прагматичних потреб за рахунок духовних, недооцінка емоційно-естетичних важелів становлення особистості учнів.

Музична освіта, що є складовою загальної, покликана протидіяти цим негативним тенденціям. Сучасні умови розвитку суспільства, зокрема успіх музичного шоу-бізнесу в нашій країні, що сформував не лише «смаки», але й стійке небажання дітей взагалі помічати всю сукупність мистецького багатства, накопиченого людством у ході багатовікової історії, з одного боку, а з іншого – об'єктивна виховна і розвивальна значущість мистецтва, – спричиняють принципово нові вимоги до музичної освіти, необхідність пошуку засобів оновлення початкової її ланки, де закладаються основи музичної культури дітей.

Аналіз наукової літератури свідчить про значну кількість праць вітчизняних учених, у яких розглядались різні аспекти музично-педагогічної проблематики, зокрема, пріоритети музичної початкової освіти окреслено в працях Л. Масол, Е. Печерської, В. Рагозіної, Л. Хлебникової та ін. Музичне навчання визначається дослідниками як складний, діалектичний процес розвитку не лише музичних, а й ширше – художньо-творчих здібностей людини.

Різні аспекти педагогічної інноватики досліджувались Л. Ващенко,

В. Загвязинським, Л. Даниленко, О. Поповою та ін. Водночас проблеми інновацій у роботах учених стосуються переважно педагогічної та загальної освіти, у той час як питання оновлення музичної освіти лишилися поза увагою науковців.

Зважаючи на це, метою статті є представлення використання пошуково-творчого методу у процесі музичного навчання в початковій школі для максимальної активізації творчих дій учнів та їхнього творчого самовияву.

В епоху науково-технічного прогресу розкриття творчого потенціалу людини має бути вагомим пріоритетом сучасної освіти. Становлення творчих здібностей дітей у період початкового навчання має розкрити в учнів не шаблонні, звичні дії, а рухливе, гнучке мислення, швидке реагування і адаптацію до нових умов, творчого підходу до вирішення проблем. Цінним джерелом творчого розвитку молодших школярів має бути надзвичайна винахідливість в передаванні інтонацій, наслідуванні, легке сприймання образного змісту казок, розповідей, пісень, музичних п'єс, активність, віра у свої творчі можливості. На уроках музики імпульсом до творчості має бути зацікавлення дітей винаходом власної інтерпретації музичного твору, підголосків і варіантів наспіву, інсценізації пісні, елементарного інструментального супроводу, вправи на розспівування. Для реалізації цих завдань учитель має цікаво викласти програмний музичний матеріал, навчити дітей сприймати і аналізувати музичні твори, передавати характер і настрої музики пластичними рухами, виконувати та створювати елементарний ритмічний супровід, розуміти значення музичних термінів.

Творча діяльність на уроці музики в початковій школі має виражатися у впровадженні творчих завдань такого характеру, в ході виконання яких учнів буде втягнуто у процес творчості і результатом цього процесу повинно бути виникнення чогось нового, притаманного тільки одній особистості. Творче начало в мистецтві має виховувати в людині прагнення вперед, до кращого, до досконалості, до прекрасного в найвищому і широкому сенсі цього поняття. За допомогою варіантно-творчих завдань, які мають пронизувати увесь урок від початку до кінця, незалежно від теми уроку, цілей і завдань, поставлених на ньому, учні мають зіставляти свої дії з характером звучання мелодії, зміною настрою. При вивченні кожної теми, сюжетів під час уроків музики мають застосовувати різні варіанти творчих завдань, що повинні проектуватися у двох площинах: по-перше, обов'язкове звернення до суб'єктивного досвіду дитини, до життєвих прикладів, вражень дітей, по-друге, до творів мистецтва, у яких відбиті знайомі їм ситуації, образи, явища. Критерієм має виступати новизна, оригінальність самостійної діяльності, але ні в якому разі не художня цінність створеного, оскільки головним у творчій діяльності і запорукою успішного розвитку творчих здібностей має бути сам процес творчості, а не її продукт. Тільки у процесі творчості дитина

має розвиватися найбільш природно і органічно. У дитини потрібно підтримувати будь-яке її прагнення до творчості, якими б недосконалими не були результати цих робіт. В нескладних елементарних проявах композиторської творчості (складання простих мелодій, найпростішого акомпанементу) криються справжні творчі устремління дитини, щирі прояви її почуттів.

Розвинуті в дитячому віці творчі здібності, дитячі творчі захоплення, добрим слідом яких залишиться творча фантазія, прагнення створювати щось нове, краще. Для розвитку творчого потенціалу школяра необхідно систематично звертатися до його емоційних переживань. Устремління висловити власні емоційні стани має дати людині відчуття реалізованості особистої унікальної індивідуальності, що дозволить учню скористатися всіма наявними в його розпорядженні потенційними можливостями. Сприятливе емоційне самопочуття має стимулювати найбільш повне самовираження особистості в колективі, створити атмосферу для розвитку творчих здібностей школярів, підкреслити красу чуйного ставлення один до одного. Щоб творчі завдання мали розвивальний характер, сприяли вихованню, навчанню, учитель має застосовувати проблемні ситуації. Важливо створювати пошукові ситуації, які б спонукали дітей до самостійного творчого самовияву. Формування музичних умінь і навичок повинна розглядатися не як самоціль, а як надбання, результат особистого звуко-інтонаційного експериментування учнів.

Творчість дітей на уроках музики має бути пов'язана з умінням оперувати знайомими їм музичними поняттями, знаннями, навичками, пристосовувати їх до нових умов, у нових видах музичної діяльності. Творчість має дати дитини можливість актуалізувати свої потреби, інтереси, схильності, знаходити форми виявів індивідуальної активності. Творче самовираження має сприяти формуванню особистісної значущості, емоційного розкріпачення, впевненості у собі, забезпеченню самостійності у процесі діяльності. Розмаїття і різноплановість форм роботи мають сприяти якісному засвоєнню навчального матеріалу та розвиненню особистих творчих здібностей учнів, формуванню емоційно-ціннісного ставлення до музики, самостійності та критичності мислення дитини, допомогти у пізнанні музики через аналіз та інтерпретацію вивчених музичних творів. Процес музичного пізнання має набути в атмосфері творчості процесуального характеру.

Тобто дитяча творчість має представляти собою пізнавально-пошукову музичну практику. Розвиток музично-ритмічного почуття школярів включає організацію рухової активності дітей, виховання певних ритмічних навичок, усвідомлення учнями естетичної виразності ритму як елемента музичної мови. Потребу у дітей рухатися необхідно використовувати і правильно спрямовувати. Застосування на уроках музики образно-ігрових рухів має допомогти розкриттю і сприйняттю засобів музичної виразності, музичної характеристики того чи іншого образу.

Образно-ігрова творчість має дати дітям радість, розвинути в них фантазію, образне мислення. Рухи мають полегшити сприйняття і запам'ятовування музики. Рівень координації і активності рухів дитини має свідчити про розвиток інших якостей особистості, в тому числі і психіки. Метою уроків музики має бути виховування в учнів уміння слухати музику і передавати її в рухах за допомогою ритмічної діяльності. Сформований рух має покращити дитині сприймання і передачу музичних образів, осмислити деякі особливості музичної форми. У початковій школі доцільно застосовувати різноманітні музично-ритмічні рухи, особливу увагу потрібно звернути на виразність ритмічної пульсації (важка хода, легкий крок, погойдування, гострі поколювання), що пов'язані з навчальним матеріалом уроку, за допомогою яких діти мають як усвідомлювати окремі поняття музичної грамоти, осмислити деякі особливості музичної форми, так і самовиявитись в творчій діяльності. Імітування гри на різних музичних інструментах (сопілці, балалайці, скрипці, арфі тощо) має сприяти емоційному ставленню дітей до уроків музики. Тобто, через активізацію школярів в умовах цікавої, захоплюючої діяльності має відбутися музично-естетичний розвиток дитини. Відповідно до конкретних умов, з врахуванням власних професійних можливостей учитель має визначати масштаби використання музичних інструментів.

Уміння визначати ритмічні та метричні співвідношення має привести до осмисленого сприйняття музики, а потім і до розвитку вищих процесів мислення. Комплексна музична діяльність школярів із застосуванням ударних інструментів та інструменту, на якому грає учитель, має допомогти цілісному сприйняттю музики, яка виконується. При створенні ритмічних супроводів діти мають підкреслювати характер твору, жанрові особливості, контрастні зміни. Спонування дітей до виразної гри, слухання музики, оцінювання результатів своїх зусиль – цей процес має бути направлений на організацію рухової активності дітей, виховання певних ритмічних навичок, усвідомлення учнями естетичної виразності ритму як елемента музичної мови.

Головним напрямком роботи має бути залучення дітей до імпровізації в самих різних формах (поєднання співу, вправ на мовлення та рух тощо). Вміння імпровізувати має забезпечити стабільність самопочуття у виконавській діяльності та під час концертного виступу. Гнучке реагування на несподівані ситуації, швидке вирішення проблеми під час виконання, збереження емоційно-творчого настрою під час виступу – усі ці завдання мають з легкістю виконувати учні, які вміють імпровізувати. Імпровізація передбачає наявність розвиненої уяви, що має дозволити придумувати фантастичні сюжети, відображати події минулого досвіду. Унікальність індивідуального пізнання має розкриватися в музичній імпровізації, образна виразність якої є результатом розвитку цілісної структури творчих здібностей. Імпровізація на уроках музики в початковій школі має виступати результатом яскравої уяви, дитячої фантазії, засобом

відкривати в собі нове.

На початкових стадіях заохочення до творчої діяльності дітей найбільш ефективним способом впливу учителя має бути показ імпровізаційного вирішення створеної учителем емоційно-образної ситуації під час аргументованого пояснення, показ результату творчої діяльності з послідовним роз'ясненням учням безпосереднього процесу імпровізації. Педагогічне управління творчим музичним процесом має трактуватися як засіб педагогічної регуляції продуктивної діяльності, яка має здійснюватися опосередковано, у прихованій формі, під впливом емоцій, з метою створення творчого мікроклімату, в ході імпровізації і спілкування учителя з колективом учнів у музично-творчій діяльності. Імпровізація в процесі музичної діяльності має допомогти дитині самостійно вирішувати творчі завдання, дозволити встановити емоційний контакт з музикою, більш глибоко пізнати і засвоїти її, сприяти емоційному самовираженню дитини.

В умовах елементарної творчості – імпровізації – у дітей мають найбільш повно розкритися творчі можливості, з'єднатися в єдиний процес елементарні здібності композитора і виконавця. У імпровізаційній діяльності важливий не тільки результат (наприклад, складання мелодії), а і безпосередній творчий процес, в якому мають розвинутися здібності і сформуватися творчі якості особистості. Імпровізація може носити і колективний характер. Під час ансамблевого співу має відбуватися активізація творчих проявів. У різних формах колективної музичної творчості має здійснитися музично-естетичне виховання учнів. Імпровізація на уроках музики з молодшими школярами має проходити в ігровій формі, де повинно бути місце для фантазії, різні варіанти виконання творів, зміна ролей, а не одна вивчена версія. Граючи разом, інсценуючи сюжети пісень, необхідно створювати атмосферу спілкування, де всім би було комфортно і радісно. В ансамблевому співі учень має звільнитися від емоційної напруги, навчитися створювати музичні образи, гнучко реагувати на непередбачувані ситуації, самовиразитися в творчій діяльності.

Сучасний учитель в умовах гуманізації навчально-виховного процесу має передбачати повагу до людини, враховувати її індивідуальність, пізнавальну, творчу потребу, нахили та інтереси. Учитель має бути істинним творцем: під час введення уроку пов'язувати зігране, проспіване та висловлене учителем зі своїм внутрішнім світом, особистим ставленням до озвученого, власним життєвим досвідом. Учитель музики має проявляти виразність у всіх видах діяльності, вміти знаходити адекватну зовнішню форму висловлювання пережитих їм почуттів, емоцій. Учителю необхідно передавати словами, виразними рухами, мімікою те, що дитині складно зрозуміти у творі мистецтва – його красу, тонке мереживо образів. Сучасна творча особистість має бути здатною до самостійних дій в процесі творчого перетворення набутих знань та умінь. Учитель має розповісти та проілюструвати можливі творчі підходи та варіанти вирішення завдання. Учитель має проводити послідовний перехід до самостійного виконання

дітьми творчих завдань. Після нагромадження певного досвіду імпровізації, дуєтні функції мають на себе брати учні (отримавши віршований текст або слова-загадки, прислів'я, приказки, мають можливість почергово мелодизувати їх).

Запропоновану класифікацію у модернізаційній системі музичного навчання учнів початкових класів можна вважати цілісною, оскільки вона об'єднує, фокусує в одному напрямку педагогічні зусилля, підпорядковує їх єдиній меті – творчому розвитку учнів у процесі музичної діяльності.

Пропонуємо блок завдань на формування творчої активності молодших школярів.

Завдання 1: Заспівай вірші.

Учням запропонували заспівати віршований текст (вірш К. Перелісної «Золота осінь» (Читанка 3 кл.).

Діти співали по черзі. Учитель вибрав ту дитину, чия пісенька йому сподобалась більше. Наступне завдання полягало в тому – хто перший заспіває вірш. Віршів, які стали піснями дуже багато. Учитель запитував: «Щоб із віршів вийшла пісня, що важливіше: рима чи ритм?»

Ключ: «ритм».

Поезія і музика дуже близькі родичі, і зближує їх перш за все ритм, але не тільки.

Ключ: художній образ.

Завдання 2: Визначте настрої, які передають твори: а) Муз. В. Подуфалового, сл. Л. Храпливої «До школи», б) С. Прокоф'єв. «Марш», в) П. Чайковський. «Баба Яга», г) українська народна пісня в обробці Я. Степового «Щебетала пташечка».

а) ніжний; б) рішучий; в) бадьорий; г) радісний; д) сумний; е) вкрадливий; є) фантастичний.

Ключ: а) радісний, б) рішучий, в) бадьорий, г) ніжний.

Завдання 3: Прослухай у виконанні учителя твори Р. Шумана «Сміливий вершник» та «Дід Мороз» і відповідно до створеного образу намалюй картини.

Отже, оновлений спосіб систематизації і розробка методу музичного навчання у початковій школі полягає у акцентуванні ролі творчого чинника, ступеню творчого самовиявлення школярів. Пошуково-творчий метод орієнтує процес музичного навчання на максимальну активізацію творчих дій учнів та їх творчий самовияв (послідовне включення до навчального процесу методів варіантного розв'язання навчально-творчих завдань, залучення дітей до імпровізації, елементарної композиторської творчості).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Турчин Т. М. Початкова музична освіта: проблеми модернізації: [Монографія] / Т. М. Турчин. – Чернігів: ПАТ «ПВК «Десна»», 2013. – 368 с.